

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษากิจการฝายในลำห้วยชุมเหล็ก เกิดขึ้นเนื่องจากผู้ศึกษามีความสนใจในการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็กของกลุ่มผู้ใช้น้ำในหมู่บ้านโคกใหญ่ ตำบลบ้านฝาง อำเภอ บ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการฝาย โดยชาวบ้านกลุ่มนี้สามารถจัดการน้ำ และระบบชลประทาน ทำให้สมาชิกกลุ่มได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำ เพื่อการเกษตร การประมง ปศุสัตว์ ตลอดจนจัดให้มีการดูแลรักษาฝาย และระบบชลประทาน ให้คงสภาพอยู่ได้เป็นเวลานานนับสิบปี ประกอบกับการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กโดยองค์กรในท้องถิ่น เป็นนโยบายของทางราชการที่คาดว่าจะทำให้การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำขนาดเล็กเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืน นอกจากนี้ผู้ศึกษายังหวังว่าจะนำผลการศึกษาไปประยุกต์ใช้กับการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กที่มีสภาพใกล้เคียงกัน ผู้ศึกษาจึงได้ รวบรวมเอกสารและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาใช้ในการกำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษา วิธีดำเนินการศึกษา และดำเนินการศึกษาตามแผนการศึกษา ดังนี้

5.1 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ ได้แก่

- 1) เพื่อศึกษาระบบ นิเวศวิทยา สังคม เศรษฐกิจและอุดมการณ์ ของหมู่บ้านโคกใหญ่
- 2) เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาแหล่งน้ำขนาดเล็กในลำห้วยชุมเหล็ก
- 3) เพื่อศึกษาการจัดองค์กรเพื่อการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กในลำห้วยชุมเหล็ก
- 4) เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งน้ำขนาดเล็กในลำห้วยชุมเหล็ก

เป็นการศึกษาเพื่อทราบปรากฏการณ์เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากฝาย การดูแลรักษาฝาย กลุ่มผู้ใช้น้ำ และอธิบายความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการจัดการฝายของกลุ่มผู้ใช้น้ำ

5.2 แนวความคิดในการศึกษา

เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้ศึกษาได้นำแนวความคิดเชิงระบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและแนวความคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยองค์กรท้องถิ่น มาสร้างเป็นกรอบในการศึกษา (Conceptual Framework) เพื่อใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตลอดจนความเกี่ยวข้องของสัมพันธ์กันระหว่างปรากฏการณ์ต่างๆ โดยนำแนวความคิดดังกล่าวมาจัดกลุ่มตัวแปรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ กลุ่มตัวแปรระบบนิเวศวิทยา ระบบอุดมการณ์ สภาวะทางเศรษฐกิจและสังคม ตามกรอบแนวความคิด ตัวแปรกลุ่มนี้เป็นตัวแปรอิสระ ที่จะส่งผลกระทบต่อกลุ่มผู้ใช้น้ำและองค์ประกอบต่างๆ เช่น โครงสร้างของกลุ่ม สมาชิก ผู้นำ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม โดยเมื่อกลุ่มผู้ใช้น้ำได้รับผลกระทบจนเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจะส่งผลกระทบต่อไปยังรูปแบบและวิธีการจัดการฝ่ายทั้งทางด้านการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษา

เพื่อการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆตามกรอบแนวความคิดของการศึกษาดังกล่าวข้างต้น จึงต้องดำเนินการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างปี พ.ศ.2536 และปี พ.ศ. 2538 เพื่อนำไปใช้ในการอธิบายเปรียบเทียบ ซึ่งประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

5.3 วิธีดำเนินการศึกษา

- 1) การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ ข้อมูลทุติยภูมิจากชาวบ้าน โลกใหญ่ ผู้นำหมู่บ้าน ผู้รู้ สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ กรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอบ้านฝาง ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน บ้านโลกใหญ่
- 2) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ดำเนินการศึกษาได้แก่ กลุ่มผู้ใช้น้ำในหมู่บ้านโลกใหญ่หมู่ที่ 8 และหมู่ที่ 10 ตำบลบ้านฝาง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น โดยกลุ่มผู้ใช้น้ำดังกล่าวทำหน้าที่จัดการน้ำและระบบชลประทานในฝ่ายของลำห้วยชุมเหล็ก จำนวน 8 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายป่าไผ่ ฝ่ายกกงาน ฝ่ายกกแดง ฝ่ายชุมเหล็ก ฝ่ายโสภขามป้อม ฝ่ายหมากจับ ฝ่ายกกแคน และฝ่ายท่ามะลย์ ทำการศึกษาในกลุ่มผู้ใช้น้ำทุกกลุ่มในหมู่บ้านโลกใหญ่
- 3) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และ

แบบสัมภาษณ์ นอกจากนั้นยังเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการจดบันทึกจาก
การสังเกตของผู้ศึกษา

- 4) สถิติและการวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติ ค่าเฉลี่ยและค่าร้อยละ
วิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้เครื่องคำนวณ โปรแกรมสำเร็จรูป SPSSPC ส่วนข้อมูล
เชิงคุณภาพ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร
ด้วยการจัดกลุ่ม จัดเรียงและการชี้ประเด็นให้เห็นชัดเจน
- 5) สถานที่ดำเนินการศึกษา ได้แก่ กลุ่มผู้ใช้น้ำ ในหมู่บ้านโคกใหญ่ หมู่ที่ 8 และหมู่ที่
10 ตำบลบ้านฝาง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น
- 6) ระยะเวลาดำเนินการศึกษา ระหว่างเดือนเมษายน 2539 ถึง เดือนพฤศจิกายน 2539

5.4 สรุปผลการศึกษา

1) การใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาฝายและระบบการส่งน้ำ

การใช้ประโยชน์จากฝายของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายโสภณขามป้อมและกลุ่มผู้ใช้น้ำฝาย
ท่ามะลิย ส่วนใหญ่เป็นการใช้น้ำเพื่อการเกษตรทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง จากการสอบถาม
สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำพบว่าในฤดูฝนสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำจะใช้น้ำจากฝายเป็นแหล่งน้ำสำรองเพื่อ
การทำนาปี ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาน้ำในฝายจะถูกนำมาใช้เพื่อการรดกล้าข้าวหรือเพื่อป้อง
กันความเสียหายจากภาวะฝนแล้งฝนทิ้งช่วงเท่านั้น น้ำจากฝายทั้งสองฝายช่วยให้สมาชิกกลุ่มผู้
ใช้น้ำจำนวน รวม 60 คนทำนาปีได้เป็นจำนวนรวม 624 ไร่ในปี 2538 (ตารางที่ ผ-4)จากพื้นที่
ถือครองการเกษตรของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำซึ่งมีจำนวนรวมกัน 676 ไร่(ตารางที่ ผ-3) นอกจาก
นั้นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำยังใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกพืชฤดูแล้งซึ่งได้แก่ข้าวโพดฝักสด อีกเป็นพื้น
ที่รวมทั้งสองฝายจำนวน 45.70 ไร่(ตารางที่ ผ-29) ทำให้สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำมีกำไรจากการทำ
การเกษตรเฉลี่ยครอบครัวละ 10,452.66 บาทต่อปี(ตารางที่ ผ-31)

นอกจากสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำจะเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากฝายแล้ว ชาวบ้านโคกใหญ่ทุกคน
มีสิทธิในการเข้าไปจับปลาและสัตว์น้ำได้(ยกเว้นในเขตสงวนพันธุ์ปลา) ชาวบ้านเกือบทุก
ครอบครัวได้มีโอกาสลงไปจับปลาในฝาย แต่มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่อาศัยปลาและสัตว์น้ำ
จากฝายเป็นอาหารประจำของครอบครัว ปลาและสัตว์น้ำที่จับขึ้นมาหากประเมินเป็นเงินอาจมี
มูลค่าไม่มากนักแต่ก็เป็นอาหารเพื่อการยังชีพของคนจำนวนหนึ่งได้

สำหรับการดูแลรักษาฝายและระบบการส่งน้ำ จากการศึกษาพบว่า เป็นหน้าที่โดยตรงของกลุ่มผู้ใช้น้ำ การดูแลรักษาที่กลุ่มผู้ใช้น้ำดำเนินการเป็นประจำได้แก่การทำความสะอาดฝายและคลองส่งน้ำไม่ให้มีวัชพืชขึ้นปกคลุมเพื่อป้องกันการตื้นเขินของพื้นที่เก็บกักน้ำ และคลองส่งน้ำ มีการขุดลอกคลอง เสริมคันคลองให้อยู่ในสภาพที่แข็งแรง และมีการซ่อมแซมประตูน้ำและอาคารบังคับน้ำคอนกรีตที่ชำรุดเสียหาย(ไม่มากนัก)ให้อยู่ในสภาพที่ใช้งานได้ การดูแลรักษาที่กล่าวมานี้ กลุ่มผู้ใช้น้ำทำการดูแลรักษาโดยการระดมแรงงานและบางครั้งจะมีการเรียกรถบรรทุกเพื่อซื้อวัสดุซ่อมแซมบ้างเป็นครั้งคราว การดูแลรักษาดังกล่าวข้างต้นเป็นการดูแลรักษาตามความจำเป็นและสภาพความเสียหายที่เกิดขึ้นเป็นการเฉพาะหน้า โดยที่กลุ่มผู้ใช้น้ำยังขาดแผนการดูแลรักษาในระยะยาวซึ่งได้แก่การป้องกันการชะล้างพังทลายของดินซึ่งทำให้แหล่งน้ำตื้นเขิน ความเสียหายของทางระบายน้ำล้นหรือประตูน้ำของคลองสายใหญ่ ความเสียหายเหล่านี้ค่อยๆเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตื้นเขินของฝายจะใช้เวลานับสิบปี สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำจะทราบความเสียหายก็ต่อเมื่อแหล่งน้ำตื้นเขินหรือทางน้ำล้นได้รับความเสียหายจนทำให้มีปริมาณน้ำในฝายไม่เพียงพอต่อความต้องการ ในกรณีนี้วิธีการดูแลรักษาของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำทั้งสองฝายได้แก่การขอรับงบประมาณจากทางราชการมาใช้ในการขุดลอกและซ่อมแซม เนื่องจากกลุ่มผู้ใช้น้ำไม่มีเงินมากพอ

2) กลุ่มผู้ใช้น้ำฝายโสกขามป้อมและกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายท่ามะลีย์

กลุ่มผู้ใช้น้ำฝายท่ามะลีย์ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2522 โดยการชี้แจงจากเจ้าหน้าที่ราชการจัดตั้งขึ้นหลังจากการสร้างฝายท่ามะลีย์ซึ่งก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2521 โครงสร้างการบริหารงานที่กลุ่มผู้ใช้น้ำในปัจจุบันประกอบด้วยคณะกรรมการบริหารซึ่งได้แก่ ประธาน รองประธาน เลขาธิการ รวม 3 คน และคณะกรรมการกลุ่มซึ่งทำหน้าที่ควบคุมการบริหารงานของคณะกรรมการบริหารอีก 9 คน มีสมาชิกแรกตั้งจำนวน 31 คน กลุ่มผู้ใช้น้ำฝายท่ามะลีย์ได้ทำหน้าที่จัดการ การใช้ประโยชน์จากฝายและดูแลรักษาฝายเรื่อยมาจนในปี พ.ศ. 2526 ได้รับการคัดเลือกให้เป็นกลุ่มผู้ใช้น้ำที่มีผลงานดีเด่นเป็นอันดับที่ 2 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้มีผู้สนใจสมัครเข้าเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นอีก สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำได้เพิ่มขึ้นเป็น 134 คน แต่ในที่สุดสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำได้ลดจำนวนลงเหลือเพียง 32 คน เนื่องจากสมาชิกใหม่ไม่มีบทบาทในการดำเนินงานกลุ่ม ต่อมากลุ่มได้เริ่มประสบปัญหาในการดำเนินงานขึ้นในปี พ.ศ. 2530 เนื่องจากหน้าฝายตื้นเขิน ทำให้สมาชิกไม่สามารถใช้น้ำได้โดยสะดวกเช่นเคย สมาชิกกลุ่มต้องเพิ่มความสามารถในการดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์มากขึ้น กลุ่มได้แก้ไข

ปัญหาโดยการของงบประมาณจากทางราชการมาขุดลอก ซึ่งดำเนินการแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2539 นอกจากนั้นได้เกิดความขัดแย้งในเรื่องส่วนตัวระหว่างประธานและเลขานุการกลุ่มจนในที่สุดได้ลาออกจากตำแหน่งไปทั้งสองคนในปี พ.ศ.2536 กลุ่มจึงได้เลือกตั้งประธานคนใหม่เข้ามาปฏิบัติหน้าที่แทนจนปัจจุบัน

ส่วนกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายโสภขามป้อมตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2526 โดยการขึ้นมาจากเจ้าหน้าที่ของทางราชการ ตั้งขึ้นเป็นการต่อเนื่องจากการก่อสร้างฝายโสภขามป้อมซึ่งแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2525 โครงการสร้างการบริหารงานกลุ่มประกอบด้วยคณะกรรมการ 5 คน ได้แก่ ประธาน รองประธาน และกรรมการอีก 3 คน มีสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำจำนวน 28 คน กลุ่มผู้ใช้น้ำฝายโสภขามป้อมได้รับเอาวิธีการดำเนินงานกลุ่มและระเบียบกฎเกณฑ์ของกลุ่มบางส่วนจากกลุ่มผู้ใช้น้ำฝายท่ามะลิมาปรับใช้ ทำให้มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่คล้ายคลึงกันมาก กลุ่มได้ทำหน้าที่จัดการในการใช้ประโยชน์และดูแลรักษาฝายโสภขามป้อมเรื่อยมา จนในปี พ.ศ.2536 สมาชิกกลุ่มได้ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำเนื่องจากหน้าฝายตื้นเขิน ประกอบกับได้เกิดภาวะฝนแล้งขึ้นในหมู่บ้าน กลุ่มได้แก้ไขปัญหาโดยการของงบประมาณจากทางราชการเพื่อการขุดลอกพื้นที่เก็บน้ำหน้าฝาย ปัจจุบันอยู่ในระหว่างการขุดลอก

เนื่องจากกลุ่มผู้ใช้น้ำทั้งสองกลุ่ม มีสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำเป็นชาวบ้านโคกใหญ่ดังนั้น ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำในด้านต่างๆ เช่น การติดต่อสื่อสารกัน ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ จึงมีลักษณะเช่นเดียวกับชาวบ้านโคกใหญ่โดยทั่วไป

3) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการฝายของกลุ่มผู้ใช้น้ำ

จากการศึกษาพบว่ามีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการฝายของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ดังนี้

3.1) ปัจจัยทางด้านนิเวศวิทยา ที่พบความสัมพันธ์กัน ได้แก่

(3.1.1) ปริมาณน้ำฝนมีความเกี่ยวข้องกับปริมาณน้ำในฝายโสภขามป้อม และฝายท่ามะลิ และส่งผลต่อเนื่องไปสู่โครงสร้างของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ในส่วนของระเบียบกฎเกณฑ์ของกลุ่ม ระเบียบกลุ่มผู้ใช้น้ำมีความเกี่ยวข้องกับการจัดการฝาย ในประเด็นวิธีการหรือเทคโนโลยีการใช้น้ำจากฝายซึ่งเกี่ยวข้องกับปริมาณการใช้ประโยชน์จากน้ำในฝายของสมาชิกและส่งผลเป็นลูกโซ่ถึงจำนวนรายได้ที่สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำจะได้รับจากการทำการเกษตร

(3.1.2) ลักษณะดินมีความเกี่ยวข้องกับสภาพของคลองส่งน้ำของฝายโสกขามป้อมและฝายท่ามะลีย์ และสภาพของคลองส่งน้ำที่เปลี่ยนแปลงไปจะส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างกลุ่มผู้ใช้น้ำในส่วนของระเบียบกฎเกณฑ์ของกลุ่มและมีผลกระทบต่อปริมาณการใช้ประโยชน์จากฝายของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ นอกจากนี้ลักษณะดินมีความเกี่ยวข้องกับปริมาณน้ำในฝายเนื่องจากดินแต่ละชนิดมีความสามารถในการอุ้มน้ำต่างกัน

3.2) ปัจจัยทางค่านิยมการณ

พบว่าความเชื่อผีसांगเทวดา พิธีกรรมตามแบบอย่างทางพุทธศาสนาและลัทธิพราหมณ์ได้ผสมผสานเชื่อมโยงกันจนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการฝายของกลุ่มผู้ใช้น้ำได้แก่ การทำบุญทอดหัว และการสูตรฝาย

(3.2.1) ความเชื่อผีเจ้าปู่ทอดหัว ทำให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคมขึ้นในหมู่บ้านโคกใหญ่ โดยทำให้เกิดประเพณีการทำบุญทอดหัว และประเพณีการทำบุญทอดหัวทำให้ชาวบ้านโคกใหญ่เดินทางไปยังทอดหัวหรือป่าต้นน้ำ เป็นการเดินทางไปดูแลรักษาป่าต้นน้ำ และป่าต้นน้ำก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับปริมาณน้ำในฝาย

(3.2.2) ความเชื่อผีเจ้าที่ประจำฝาย ทำให้เกิดประเพณีการสูตรฝาย ความเชื่อนี้เกี่ยวข้องกับระเบียบของกลุ่มผู้ใช้น้ำในเรื่องเกี่ยวกับการจับปลา ส่งผลถึงการได้รับประโยชน์ของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำในเรื่องเกี่ยวกับการจับปลาและการสงวนพันธุ์ปลาในฝาย

3.3) ปัจจัยทางค่านิยมสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม

ที่พบความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันได้แก่ ผู้นำกลุ่มผู้ใช้น้ำ วิธีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ การจัดระเบียบทางสังคม และความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการฝายของกลุ่มผู้ใช้น้ำ สรุปได้ดังนี้

(3.3.1) ผู้นำกลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการดำเนินงานกลุ่มผู้ใช้น้ำ เหตุการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นกับผู้นำกลุ่มผู้ใช้น้ำ เช่น ความขัดแย้งกันระหว่างผู้นำ สุขภาพของคนในครอบครัวผู้นำ อาจส่งผลถึงโครงสร้างและการดำเนินงานของกลุ่มผู้ใช้น้ำ

(3.3.2) วิธีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันของชาวบ้านโคกใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับวิธีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ และวิธีการสื่อสารโดยเฉพาะวิธีการพูดกันปากต่อปากมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการฝายในแง่ของการเป็นเครื่องมือในการจัดการฝายของกลุ่มผู้ใช้น้ำ

(3.3.3) การจัดระเบียบทางสังคมในหมู่บ้านโลกใหญ่ในประเด็นที่จัดให้กลุ่มผู้ใช้น้ำเป็นองค์กรหนึ่งที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการหมู่บ้าน มีความเกี่ยวข้องกับโครงสร้างของกลุ่มผู้ใช้น้ำในส่วนของกำหนดยุทธศาสตร์ของชุมชน และส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาฝาย

(3.3.4) ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ มีความเกี่ยวข้องกับการครอบครองที่ดิน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างของกลุ่มผู้ใช้น้ำในประเด็น คณะกรรมการ สมาชิก และระเบียบกฎเกณฑ์ของกลุ่มผู้ใช้น้ำซึ่งส่งผลกระทบต่อจัดการฝายในประเด็นการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาฝาย

5.5 ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

เนื่องจาก กรณีศึกษาการจัดการฝายในลำห้วยขุมเหล็ก เป็นการศึกษาเกี่ยวข้องกับสาขาวิชาการต่างๆหลายสาขา เช่น ความรู้เกี่ยวกับกลุ่ม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นิเวศวิทยา ฝายและระบบการส่งน้ำ การเกษตร เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ เป็นต้น สาขาวิชาการดังกล่าวสามารถจำแนกเป็นสาขาย่อยๆได้มากมายและมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ หากที่บุคคลเพียงคนเดียวจะเป็นผู้มีความรู้ได้ครบถ้วนทุกสาขาวิชาดังกล่าวข้างต้น ดังนั้น การศึกษาในลักษณะสหวิทยาการจึงควรทำการศึกษาโดยผู้ศึกษาจากหลายสาขาวิชาการ ร่วมกันดำเนินการ จะทำให้ดำเนินการศึกษาได้ดียิ่งขึ้น

2) ข้อเสนอแนะสำหรับนโยบายและโครงการพัฒนา

(2.1) ฝายในลำห้วยขุมเหล็กเป็นสาธารณสมบัติ ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากสาธารณสมบัติอื่นกล่าวคือเป็นสิ่งที่ต้องการการจัดการ โดยกลุ่มจึงจะสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้น้ำเพื่อการเกษตร ตัวอย่างเช่นเกษตรกรเพียงคนเดียวหากเปิดน้ำจากฝายส่งไปตามคลองส่งน้ำไปยังแปลงเพาะปลูกพืชของตนเอง ปริมาณน้ำที่เกษตรกรต้องการใช้กับปริมาณน้ำที่สูญเสียไปในคลองส่งน้ำอาจมีจำนวนใกล้เคียงกัน นอกจากนั้น ความเสียหายของคลองส่งน้ำ ณ จุดใดจุดหนึ่ง อาจทำให้ไม่สามารถส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกได้ทั้งระบบ ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่การจัดการน้ำและการดูแลรักษาระบบชลประทานต้องทำให้เกษตรกรผู้ใช้ประโยชน์ทุกคนได้รับทราบข้อมูลต่างๆที่เกี่ยวข้องเช่น ปริมาณน้ำต้นทุน

ปริมาณการผลิต ประเภทของพืช สัตว์ ที่จะผลิต เป็นต้น เพื่อให้เกษตรกรผู้ใช้จัดทำแผนการใช้และดูแลรักษาพร้อมกัน การดำเนินการดังกล่าวข้างต้นจึงจำเป็นต้องมีกลุ่มเข้ามารับผิดชอบจึงจะเกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ต่อเกษตรกรผู้ใช้และในขณะที่เดียวกันก็ไม่เกิดความเสียหายต่อฝ่ายและระบบการส่งน้ำ

(2.2) การจัดการฝ่ายเป็นเรื่องละเอียดอ่อน เกี่ยวข้องกับหลายองค์ประกอบต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การใช้ประโยชน์และการดูแลรักษา ตลอดจนปัจจัยอื่นๆในท้องถิ่น มีความเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบ ไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ ตัวอย่างเช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำ คณะกรรมการหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ราชการทั้งในท้องถิ่นและส่วนกลาง สำหรับในระดับหมู่บ้านคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ และกลุ่มเครือข่าย เหล่านี้มีโครงสร้างที่ซ้อนทับกันอยู่ โดยมีสมาชิกหรือคณะกรรมการของแต่ละกลุ่มเป็นบุคคลคนเดียวกัน นอกจากนั้นการอยู่ร่วมกันในหมู่บ้านเป็นระยะเวลาอันยาวนาน โอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งกันเป็นการส่วนตัวระหว่างสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำย่อมเกิดขึ้นได้ ในบางครั้งนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารงานกลุ่มผู้ใช้น้ำได้ด้วย ดังนั้นการเข้าไปปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการฝ่ายของเจ้าหน้าที่จากหน่วยราชการต่างๆจึงควรศึกษาถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันขององค์ประกอบต่างๆดังกล่าวก่อนที่จะปฏิบัติการ

(2.3) การได้รับประโยชน์จากฝ่ายเกี่ยวข้องกับการมีพื้นที่อยู่ไกลฝ่ายและระบบการส่งน้ำ คลองส่งน้ำผ่านไปทีใด พื้นที่บริเวณนั้นก็ได้รับน้ำ เกษตรกรเจ้าของพื้นที่นั้นๆก็จะสมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ ในขณะที่เกษตรกรซึ่งมีพื้นที่อยู่ห่างไกลออกไปไม่มีโอกาสที่จะได้ใช้น้ำเพื่อการเกษตร ก็จะไม่เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ ดังนั้นการเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำในหมู่บ้าน โกลใหญ่จึงคล้ายกับว่าได้มีการระบุเป็นคุณสมบัติของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำไว้บ้างแล้วว่าต้องเป็นผู้มีที่ดินในเขตส่งน้ำที่สามารถใช้น้ำเพื่อการเกษตรได้ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ก่อนมีฝ่ายและคลองส่งน้ำก็ไม่เคยได้ใช้น้ำจากฝ่ายเพื่อการเกษตรเช่นเดียวกันกับชาวบ้านคนอื่นๆ แต่เมื่อมีการก่อสร้างฝ่ายและระบบส่งน้ำขึ้น ชาวบ้านผู้มีที่ดินในเขตส่งน้ำจะได้รับประโยชน์จากการใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ชาวบ้านกลุ่มนี้ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มผู้ใช้น้ำ ดังนั้นจำนวนสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำจึงมีจำนวนจำกัด เนื่องจากถูกจำกัดโดยระบบส่งน้ำซึ่งเป็นผลมาจากการออกแบบทางวิศวกรรมโดยอิงพื้นฐานบางประการของสภาพพื้นที่เช่นระดับความสูงต่ำของพื้นที่ ลักษณะดิน เป็นต้น ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ส่งน้ำนี้จะกลายมาเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ดังนั้นการออกแบบก่อสร้างฝ่ายจึงควรคำนึงถึงการกระจาย

ผลประโยชน์จากฝายว่าได้มีการกระจายไปสู่กลุ่มบุคคลต่างๆในหมู่บ้านมากน้อยเพียงใด อีกปัจจัยหนึ่งคือ

(2.4) การดำเนินงานเกี่ยวกับกลุ่มผู้ใช้น้ำให้ประสบความสำเร็จควรพิจารณาถึง ปัจจัยต่างๆ ดังต่อไปนี้

- โครงสร้างกลุ่มผู้ใช้น้ำ ควรสอดคล้องกับโครงสร้างทางสังคมของชุมชนนั้น เช่น กลุ่มเครือญาติ ผู้นำในหมู่บ้าน เป็นต้น
- กลุ่มผู้ใช้น้ำที่จัดตั้งขึ้น ควรดำเนินการให้เป็นที่ยอมรับของชุมชนนั้นทั้งทางด้านสถานภาพและบทบาทของกลุ่ม
- กลุ่มผู้ใช้น้ำควรมีกฎระเบียบที่สอดคล้อง ผสมผสานเข้ากับ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อปฏิบัติทางสังคม ชุมชนนั้นได้ กฎระเบียบจากภายนอกหมู่บ้านจึงควรให้กลุ่มได้พิจารณาอย่างถ่องแท้ก่อนการนำไปใช้
- สภาพทางกายภาพของฝายและระบบการส่งน้ำ มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการฝายของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ดังนั้นจึงควรก่อสร้างฝายและระบบการส่งน้ำให้มีความแข็งแรง เก็บกักน้ำได้มาก และใช้ประโยชน์ได้โดยสะดวก จะทำให้กลุ่มผู้ใช้น้ำจัดการได้ง่ายขึ้น
- ชาวบ้านในชุมชน ที่มีการก่อสร้างฝาย ควรมีส่วนร่วมในการจัดการตั้งแต่ระยะก่อนการก่อสร้าง ระหว่างการก่อสร้างและภายหลังการก่อสร้างฝาย
- การสร้างฝายในชุมชนต่างๆ ควรเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริง จะทำให้ชาวบ้านร่วมมือกันใช้ประโยชน์และดูแลรักษา
- ควรใช้วิธีการของชาวบ้าน หากวิธีการของชาวบ้านสามารถบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ได้เช่นเดียวกับคำแนะนำจากทางราชการ

3) ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัย

(3.1) เนื่องจากกรณีศึกษาการจัดการฝายในลำห้วยชุมเหล็ก เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี ดำเนินการศึกษาในฝายของลำห้วยเล็กๆ ในกลุ่มผู้ใช้น้ำเพียงสองกลุ่ม ข้อค้นพบจากการศึกษานี้จึงอาจอิงได้กับพื้นที่เล็กๆเท่านั้น ไม่อาจอ้างอิงไปถึงฝายและแหล่งน้ำขนาดเล็กอื่นๆซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนั้นจึงควรขยายขอบเขตการศึกษาวิจัยให้กว้างขวางยิ่งขึ้นซึ่งอาจดำเนินการได้โดย ศึกษาวิจัยในหลายพื้นที่ หรืออาจแบ่งเขตการศึกษา

วิจัยโดยใช้ตัวชี้วัดต่างๆ แล้วคัดเลือกร่วมกันแต่ละเขตเพื่อทำการศึกษา เช่น ใช้ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะดิน ปริมาณน้ำฝน ลักษณะทางสังคม เผ่าพันธุ์ ลักษณะการออกแบบก่อสร้างแหล่งน้ำ เป็นต้น

(3.2) จากการเข้าไปศึกษาการจัดการฝายในลำห้วยชุมเหล็กของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ผู้ศึกษาได้สังเกตเห็นความแตกต่างในการรับรองสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชาวบ้าน ว่ามีความแตกต่างไปจากสิทธิที่ทางราชการให้การรับรอง โดยการรับรองสิทธิตามวิธีของชาวบ้านมีรายละเอียดและมีความยืดหยุ่นมากกว่า เช่น สิทธิในที่ดินทำกิน ทางราชการจะให้การรับรองสิทธิของเจ้าของที่ดินว่ามีสิทธิทำกิน และเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในที่ดินนั้น แต่ชาวบ้านจะให้สิทธิแก่คนที่ไม่ใช่เจ้าของที่ดินนั้นเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ด้วย ตัวอย่างเช่น แปลงนาของเกษตรกรในฤดูแล้งภายหลังการทำนา ชาวบ้านคนอื่นๆ ก็มีสิทธิเข้าไปใช้ในการเลี้ยงวัวควายได้ ในฤดูการทำนา เจ้าของนามีสิทธิในต้นข้าวและผลผลิตข้าว ส่วนปลาที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและอาศัยอยู่ในแปลงนา ชาวบ้านคนอื่นๆ ก็มีสิทธิเข้าไปหาปลาได้หากไม่ทำให้ต้นข้าวเสียหาย ดังนี้ เป็นต้น การรับรองสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดังกล่าวมีรายละเอียดมาก และเป็นประเด็นที่น่าสนใจ เนื่องจากการรับรองสิทธิการเข้าไปใช้ประโยชน์ในทรัพยากรของชาวบ้าน น่าจะมีส่วนสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติขององค์กรท้องถิ่น โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับการสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ ในการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ